

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ІНТЕРНЬОЗ
У К Р А Ї Н А

РАДА: наступне покоління

Інформаційний бриф: ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ

11 квітня, 2022 | No 13

Матеріали розроблено Програмою USAID RANG з метою аналітичної підтримки роботи Парламенту

РАДА: наступне покоління

11 квітня в Верховній Раді зареєстровано проект Постанови про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»¹. Метою прийняття проекту Постанови є визнання Верховною Радою України дій, вчинених Збройними силами російської федерації та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії російської федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, геноцидом Українського народу. Інформаційний бриф підготовлено з метою дати загальну характеристику геноциду як злочину в міжнародному праві.

1. Ознаки вчинення геноциду в Україні у 2022 році

24 лютого 2022 року РФ почала повномасштабну війну проти України. Станом на 10 квітня 2022 року в Україні **загинуло 1842 мирних жителів, поранено 2493**. Фактичні цифри значно вищі, оскільки отримання інформації з деяких місць, де точилися бої, затримується, а багато повідомлень все ще чекають на підтвердження. Це стосується, наприклад, Маріуполя та Волновахи, Ізюма, Попасної та Бородянки. **183 дітей загинуло та 342 отримали поранення різного ступеня тяжкості.**²

Станом на 7 квітня, за інформацією міського голови Анатолія Федорука, загальна кількість **загиблих цивільних в місті Буча сягнула 320.**³ Станом на 11 квітня, внаслідок ракетного удару РФ по залізничному вокзалу в Краматорську 8 квітня **загинуло 57 осіб, 109 осіб поранено.**⁴

Через бомбардування та обстріли пошкоджено 927 закладів освіти, 83 з них зруйновано повністю⁵. За попередніми підрахунками, станом на 1 квітня 2022 року понад 150 різних пам'яток та об'єктів культури були частково пошкоджені або повністю знищені.⁶ За інформацією МОЗ від початку повномасштабних воєнних дій пошкоджено 291 лікарню, з яких 18 – знищено повністю. Внаслідок постійних ворожих обстрілів пошкоджено 73 «швидких», ще 105 – захоплено окупантами. 22 медики було важко поранено та 7 – вбито.⁷

Варто зауважити, що дії, вчинені збройними силами російської федерації, **мають ознаки системного і послідовного знищення Українського народу**, його самобутності та позбавлення його права на самовизначення та самостійний розвиток.

Напередодні повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України в. путін заперечив існування України як окремої держави і заявив, що Україна є *«невід'ємною частиною» росії та російського «історичного, культурного та духовного простору»*.⁸ Цьому передували і інші заяви в. путіна про те, що *українці – це не окремий народ, а частина російського народу.*⁹

¹ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39411>

² <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-04/Ukraine%20-%20civilian%20casualty%20update%20as%20of%2024.00%209%20April%202022%20UKR.pdf>

³ https://www.golosameriki.com/a/bucha-mayor-interview/6519957.html?utm_source=twitter&utm_medium=social&utm_campaign=dlvr.it

⁴ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/10/7338661/>

⁵ <https://www.facebook.com/pgov.gov.ua/posts/344780337684806>

⁶ <https://uaculture.org/culture-loss/>

⁷ <https://www.kmu.gov.ua/news/viktor-lyashko-vidvidav-zakladi-ohoroni-zdorovya-lvivshchini>

⁸ Заява В. Путіна. URL: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828>

⁹ Стаття Володимира Путіна "Об историческом единстве русских и украинцев". URL: <https://rg.ru/2021/07/12/statia-vladimira-putina-ob-istoricheskom-edinстве-russkikh-i-ukraincev.html>

РАДА: наступне покоління

Вже в розпал війни заступник голови Ради Безпеки російської федерації (головою Ради є путін) Д. Медведєв заявив, що українство та його ідентичність «[...] *есть один большой фейк. Этого явления никогда не было в истории. И сейчас не существует.*»¹⁰

На сайті російського державного міжнародного інформаційного агентства «РІА Новості» було оприлюднено статтю «*Что россия должна сделать с Украиной*», де зазначено, що «денацифікація» українців полягає у перевихованні, яке досягається ідеологічними репресіями (придушенням) нацистських установок та жорсткою цензурою: не лише у політичній сфері, але обов'язково також у сфері культури та освіти. В цій публікації вказано, що «денацифікація» неминуче буде й «деукраїнізацією» – відмовою від розпочатого ще радянською владою масштабного штучного роздмухування етнічного компонента самоідентифікації населення територій історичних Малоросії та Новоросії. Автор цього матеріалу стверджує, що «дебандеризації» буде самої по собі недостатньо для «денацифікації» – «бандерівський» елемент є лише виконавцем і ширмою, маскуванню для європейського проєкту нацистської України, тому денацифікація України – це її неминуча «деєвропеїзація».¹¹

В. Зеленський в своїй промові до парламенту Румунії прокоментував згадану статтю так: **«І це не просто текст. Це один із доказів для майбутнього трибуналу проти російських воєнних злочинців. У статті описується чіткий і прорахований порядок знищення всього, що робить українців українцями, та й самих наших людей. Тих, кого не вдасться зламати й підкорити. Сказано, що потрібно провести «деукраїнізацію» і «деєвропеїзацію» України. Сказано, що навіть назву нашої держави треба стерти. Фактично сказано, що загибель якнайбільшої кількості наших людей у війні тільки вітається.»**

27 лютого 2022 року Україна подала позов проти російської федерації до Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй (МС ООН) в Гаазі та запит на наказ Суду про тимчасові заходи проти росії. В Суді рф намагалася «перевернути» ситуацію та звинуватити Україну у геноцидних діях на тимчасово (з 2014 року) окупованих росією територіях частин Донецької та Луганської областей.

Засідання МС ООН відбулося 7 березня, а вже **16 березня Суд ухвалив рішення щодо застосування тимчасових заходів по справі Україна проти російської федерації «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього»**. Наказ повністю відповідає вимогам України, а в чомусь навіть перебільшує очікування. Суд наказав росії виконати такі тимчасові заходи:

- негайно зупинити військові операції, розпочаті 24 лютого 2022 року на території України;
- забезпечити, щоб будь-які військові чи будь-які інші організації чи особи, які перебувають під російським контролем, не продовжували військові операції (13 суддів «за», 2 (російський та китайський судді) – «проти»).

У рішенні констатовано, що «збройний напад не може прикриватися звинуваченнями жертви агресії у геноциді». Тобто, фактично Судом вказано на наявність агресії рф та неприпустимість обґрунтовувати таку агресію обвинуваченнями у геноциді.

¹⁰ <https://tsn.ua/ru/svit/ukraincy-eto-bolshoy-feyk-medvedev-zayavil-chto-posle-denatifikacii-rossiya-planiruet-postroit-evraziyu-ot-lissabona-do-vladivostoka-2029303.html>

¹¹ Что Россия должна сделать с Украиной. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>

РАДА: наступне покоління

Це не фінальне рішення МС ООН, а тільки проміжний етап. Далі дуже важливо змінити довести наявність у діях РФ щодо України всіх ознак злочину геноциду, а також інших міжнародних злочинів (щонайменше, воєнних злочинів та злочинів проти людяності). Для більш детального розуміння міжнародних правил та стандартів щодо кваліфікації злочину геноциду нижче подано основні його ознаки та пояснення щодо досвіду їх застосування.

2. Визначення поняття геноцид

У міжнародному праві поняття злочину геноциду з'явилося після Другої світової війни. Ініціатором його появи був юрист Рафаель Лемкін.

Визначення геноциду, закріплене в статті 2 Конвенції ООН про запобігання злочинів геноциду (далі – Конвенція),¹² є міжнародно визнаним та використовується у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (стаття 6). Під геноцидом розуміють **дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, зокрема:**

- а) вбивство членів такої групи;
- б) заподіяння серйозної фізичної або психічної шкоди членам такої групи;
- в) умисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на повне або часткове фізичне її знищення;
- г) заходи, розраховані на запобігання дітонародження всередині такої групи;
- д) насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу.

Р. Лемкін розумів поняття геноциду значно ширше, ніж те, яке закріплено в Конвенції: «У цілому геноцид не обов'язково означає негайне знищення нації, за винятком того, коли він здійснюється через масові вбивства всіх членів нації. **Він швидше свідчить про скоординований план різноманітних дій, які спрямовані на знищення найважливіших засад існування національних груп з метою винищення самих груп.** Такий план спрямований на дезінтеграцію політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національної свідомості, релігії та економічних засад існування національних груп, а також на знищення безпеки особи, її свободи, здоров'я, гідності, ба навіть життя індивідів, які належать до таких груп. Геноцид спрямований проти національної групи як цілості, із застосуванням дій, спрямованих не особисто проти індивідів, а як членів національної групи»¹³ (в оригіналі - *Generally speaking, genocide does not necessarily mean the immediate destruction of a nation, except when accomplished by mass killings of all members of a nation. It is intended rather to signify a coordinated plan of different actions aiming at the destruction of essential foundations of the life of national groups, with the aim of annihilating the groups themselves. The objectives of such a plan would be disintegration of the political and social institutions, of culture, language, national feelings, religion, and the economic existence of national groups, and the destruction of the personal security, liberty, health, dignity, and even the lives of the individuals belonging to such groups. Genocide is directed against the national group as an entity, and the actions involved are directed against individuals, not in their individual capacity, but as members of the national group.*)

¹² https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

¹³ https://archive.org/stream/AxisRuleInOccupiedEuropeRaphaelLemkin/Axis_rule_in_occupied_Europe_Raphael_Lemkin_djvu.txt

РАДА: наступне покоління

Класичним прикладом геноциду він вважав саме винищення української нації. **«Класичний приклад радянського геноциду, його найдовший і найширший експеримент Русифікації - винищення української нації»**, писав Лемкін. (The classic example of Soviet genocide, its longest and broadest experiment in Russification – the destruction of the Ukrainian nation.)¹⁴

Існує багато дискусій щодо визначення терміну «нація», «національна група». В оригінальних текстах Конвенції та Статуту вжито термін «national group», що є значно ширшим і включає в себе не лише окрему національність, але й спільноти людей (які можуть належати до різних національностей). Судова практика містить поняття національної групи (national group), що українською мовою є ближчим по значенню до слів «народний». Відповідно до рішення Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди у справі Акаєсу (*Akayesu*), національна група – це сукупність людей, які сприймаються такими, що мають певний юридичний зв'язок, заснований на спільному громадянстві, та поєднані взаємними правами та обов'язками (*«a national group is defined as a collection of people who are perceived to share a legal bond based on common citizenship, coupled with reciprocity of rights and duties»*).¹⁵

Так, наприклад, Конституція України визначає Український народ, як сукупність громадян України всіх національностей,¹⁶ що проживають на території України. Зазначене поняття повною мірою відповідає змісту терміну «national group» в розумінні визначення геноциду за міжнародним правом.

Судова практика міжнародних трибуналів застосовує «суб'єктивний підхід» за якого приналежність потерпілого до захищеної групи визначається не лише за об'єктивними критеріями, але й за суб'єктивним сприйняттям виконавця злочину про приналежність потерпілого до такої групи. Відповідно до такого підходу навіть особи, що формально не є громадянами України, але вважаються та переслідуються агресором як такі з метою фізичного знищення, належать до захищеної національної групи.

3. Злочин геноциду

Геноцид незалежно від того, чи відбувається він у мирний або у воєнний час, є злочином, який порушує норми міжнародного права.¹⁷ **Конвенцією (стаття 3)¹⁸ передбачено покарання за такі діяння:**

- а) геноцид;
- б) змова з метою здійснення геноциду;
- в) пряме і публічне підбурювання до вчинення геноциду;
- г) спроби геноциду;
- д) співучасть у геноциді.

Виходячи з визначення геноциду в міжнародному праві, для констатації акту геноциду потрібно встановити, що відповідні діяння мають наступні характеристики:

- спрямованість проти певної захищеної групи людей, яку можна виокремити за ознакою національної, етнічної, расової чи релігійної приналежності;

¹⁴ <https://education.holodomor.ca/teaching-materials/role-of-lemkin/>

¹⁵ *Prosecutor v. Akayesu*, 2 September 1998, § 512

¹⁶ Див. Преамбулу до Конституції України, де термін «Український народ» вживається в розумінні «громадяни України усіх національностей»

¹⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

¹⁸ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

РАДА: наступне покоління

- метою діянь - є **знищення захищеної групи людей** повністю або частково;
- такі діяння мають проявлятися принаймні в **одній із форм, передбачених Конвенцією та Статутом**.

4. Відповідальність за злочин геноциду

У міжнародному праві за вчинення геноциду настає міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб. **Осіб, обвинувачених у вчиненні геноциду**, судить компетентний суд держави, на території якої було скоєно акт, або такий міжнародний кримінальний суд, який може мати юрисдикцію над сторонами Конвенції, які визнали юрисдикцію такого суду (стаття 6 Конвенції)¹⁹. Особи, які здійснюють геноцид, підлягають покаранню, незалежно від того, чи є вони відповідальними за конституцією правителями, посадовими чи приватними особами.

Відповідальність за міжнародним кримінальним правом, як і за міжнародним правом в цілому, несуть держави та міжнародні організації. Ця відповідальність є міжнародно-правовою. Спори між державами учасницями з приводу тлумачення, застосування або виконання Конвенції, в тому числі щодо **відповідальності тієї чи іншої держави** за вчинення геноциду або одного з наведених у ст. III діянь (змова, підбурювання, замах, співучасть у вчиненні геноциду), передаються на розгляд Міжнародного суду на вимогу будь-якої зі сторін у спорі (ст.9 Конвенції)²⁰.

2 вересня 1998 року Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди виніс перший у світі обвинувальний вирок за геноцид, коли Жан-Поль Акайесу був визнаний винним у геноциді та злочинах проти людства за дії, в яких він брав участь і керував як мер руандського міста Таба.

5. Злочини геноциду в світовій історії

Серед злочинів геноциду, що відомі в світовій історії:

- **Голодомор 1932-33**
2006 року Верховна Рада офіційно визнала Голодомор геноцидом українського народу. Кількість жертв становить близько 4 мільйонів, Голодомор визнали геноцидом 18 країн світу.
- **Голокост**
Геноцид єврейського народу в часи Другої світової війни, внаслідок якого загинуло близько 6 мільйонів євреїв. Відповідно до Угоди, укладеної 8 серпня 1945 року між Урядами ССРСР, США та Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії та Тимчасового Уряду, Французької Республіки було створено **Міжнародний військовий трибунал**. Слово геноцид було включено в обвинувальний акт, але як описовий термін, а не як юридичний термін.
- **Геноцид вірмен**
Вбивство вірмен Османською імперією в 1915-1920 рр. Відповідно до даних Міжнародної асоціації дослідників геноциду (IAGS), загинув було понад мільйон.²¹ У 1985 році

¹⁹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

²⁰ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

²¹ <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-armenian-genocide-1915-16-in-depth>

РАДА: наступне покоління

Підкомісія Організації Об'єднаних Націй із запобігання дискримінації та захисту меншин отримала звіт від спеціального доповідача та члена підкомісії Бенджаміна Вітакера (Великобританія) під назвою «Переглянутий та оновлений звіт з питання запобігання злочину та покарання за нього». Геноциду (широко відомий як Доповідь Вітакера), в якому систематична османська різанина вірмен під час Першої світової війни була названа такою, що відповідає критеріям визначення геноциду ООН і є одним із геноцидів 20-го століття.

22

- **Геноцид в Руанді**

Приблизно 800 000 людей, більшість з яких належали до етнічної групи тутсі загинули під час геноциду 1994 року. Справу розглядав спеціально створений Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, створений відповідно до Резолюції ООН №955 1994 р.²³ за підставі звернення уряду Руанди. Трибунал висунув звинувачення 93 особам, яких він вважав відповідальними за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні в Руанді в 1994 році.²⁴ Серед обвинувачених високопоставлені військові та урядові чиновники, політики, бізнесмени, а також релігійні та представники поліції. 18 грудня 2008 Міжнародний трибунал засудив до довічного ув'язнення колишнього полковника руандійської армії Теонесте Багосору за розв'язання геноциду, а також за організацію ополчення «Інтерахамве».

- **Геноцид у Сребрениці**

Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року), який було створено резолюцією Ради безпеки ООН №827 1993 року визнав різанину в Сребрениці в 1995 році геноцидом. Було вбито близько 8 000 боснійських мусульман чоловічої статі віком від 12 до 77 років. Міжнародний трибунал засудив колишнього командувача армії боснійських сербів Ратко Младича до довічного ув'язнення. Зокрема, **його було визнано винним у геноциді боснійських мусульман у місті Сребрениця** в 1995 році під час війни у колишній Югославії. На 20-ту річницю трагедії, у липні 2015 року, Рада Безпеки ООН збиралася оголосити масове вбивство боснійців у Сребрениці геноцидом, але не змогла прийняти відповідну резолюцію, оскільки росія використала право вето при голосуванні за проєкт, поданий Великою Британією.²⁵

- **Геноцид у Камбоджі**

Вбивства «червоними кхмерами» у Камбоджі в 1970-х роках. Дослідники кажуть, що внаслідок вчиненого «червоними кхмерами» геноциду загинула чверть або ж навіть третина населення Камбоджі – це від 1,7 до 3 мільйонів людей. У 2003 році, в результаті переговорів між владою Камбоджі та ООН було створено Спеціальний трибунал ООН щодо Камбоджі. За висновком трибуналу ООН, керівники «Демократичної Кампучії» були визнані винними у геноциді. Нуон Чеа винен в геноциді мусульман народності чам і етнічних в'єтнамців, а Кхієу Сампан – в геноциді етнічних в'єтнамців.

²² <https://digitallibrary.un.org/record/108352>

²³ <https://undocs.org/ru/S/RES/955%281994%29>

²⁴ <https://unictr.irmct.org/en/tribunal>

²⁵ <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/4/7137181/>

РАДА: наступне покоління

- **Геноцид в суданській провінції Дарфур**

У 2009 році Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт президента Судану Омара аль-Башира за підозрою у воєнних злочинах і організації геноциду в суданській провінції Дарфур. Це було першою справою МКС проти діючого голови держави (на сьогоднішній день вже колишнього).²⁶ За оцінками ООН, у Дарфурі в період з 2003-го по 2006 рік загинули близько 300 тисяч осіб, ще близько двох з половиною мільйонів були змушені покинути свої помешкання.²⁷

- **Геноцид християн, єзидів і шиїтів в Іраку та Сирії**

У 2016 році, США звинуватили джихадистське угруповання «Ісламська держава» у геноциді християн, єзидів і шиїтів в Іраку та Сирії. За оцінками ООН, кампанія ісламістів, спрямована на знищення 400 тис. єзидів, відповідає визначенню злочину як геноциду в рамках Конвенції про геноцид 1948 року.²⁸ У доповіді підкреслюється, що в деяких випадках дії бойовиків можуть розцінюватися як "військові злочини, злочини проти людяності, і, можливо, навіть йдеться про геноцид". Спеціальна слідча група ООН щодо сприяння притягненню до відповідальності за злочини, вчинені ДАІШ/«Ісламською державою Іраку та Левантарім назвали злочини, вчинені проти іракських єзидів, «геноцидом»²⁹. «Я можу підтвердити Раді, що під час незалежного кримінального розслідування Комісія збрала чіткі та переконливі докази того, що члени ІДІЛ здійснили геноцид щодо релігійної групи єзидів».³⁰ - заявляв Карим Хан, який очолював спеціальну слідчу групу.

- **Геноцид у М'янмі**

У 2017 році Гамбія подала справу до Міжнародного суду, звинувачуючи М'янму у проведенні геноциду проти представників рохінджа, які проживають, головним чином, на півночі штату Ракхайн.

- **Геноцид проти уйгурського народу в Сіньцзяні**

Відповідно до звіту Державного департаменту США щодо стану порушення прав людини у світі³¹, було багато повідомлень, які дають підставу вважати, що в Китаї вчиняються «злочини проти людяності, включно з ув'язненнями, катуваннями, примусовою стерилізацією та переслідуванням уйгурів та представників інших релігійних та етнічних меншин».

²⁶ <https://mipl.org.ua/mizhnarodnij-kriminalnij-sud-vnutrishnya-dinamika-geopolitika-ta-ukraïna/>

²⁷ <https://news.un.org/en/story/2020/12/1080992>

²⁸ <https://digitallibrary.un.org/record/843515>

²⁹ <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/104/72/PDF/N2110472.pdf?OpenElement>

³⁰ <https://news.un.org/ru/story/2021/05/1402712>

³¹ <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/>